

Vida Pavliček

Povijesni arhiv Varaždin
Trstenjakova 7
Varaždin

POVIJEST ARHIVA SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GRADA VARAŽDINA

UDK 930.25(497.5 Varaždin)(091)

Izvorni znanstveni članak

U članku se opisuje povijest varaždinskog gradskog arhiva od najranijih poznatih podataka pa do osnivanja Arhiva kao samostalne ustanove. Detaljnije je prikazan način vođenja pismohrane u 18. st. te kasniji radovi na obradi i prikazu arhiva grada Varaždina, posebno njegovog najstarijeg i najvrednijeg dijela tzv. "Radikalnog arhiva". Kronološkim slijedom opisuje se i problematika smještaja arhivske građe te djelatnika koji su radili u gradskoj pismohrani i arhivu.

Na području današnjeg Povijesnog arhiva Varaždin djelovale su u prošlosti mnoge važne upravne, vojne, crkvene i druge ustanove stvarajući vrijedne pismohrane i arhive. Tako je svoju pismohranu ovdje stvaralo Hrvatsko kraljevsko vijeće, Varaždinski generalat, Varaždinska županija, Poglavarstvo Slobodnog i kraljevskog grada Koprivnica i Slobodnog i kraljevskog grada Varaždin, Poglavarstvo Slobodnog i povlaštenog trgovišta Krapina, Kaptol čazmansko-varaždinski, Okružni inspektorat Varaždin, i mnogi drugi. Tijekom povijesnih zbivanja s jedne strane, a s druge strane uslijed stanja razvijenosti arhivske službe te postojećeg principa raspodjele arhivske građe, veći dio ovih fondova nije pohranjen u Varaždinu. Ovdje su ostali, od spomenutih najstarijih i najvrednijih upravnih arhiva, oni Slobodnih i kraljevskih gradova Varaždina i Koprivnice te Poveljnog trgovišta Krapina. Kako je Arhiv Slobodnog i kraljevskog grada Varaždin, uz Arhiv grada Zagreba najbolje sačuvani arhiv jednog našeg slobodnog i kraljevskog grada te kako je predstavljao jezgru oko koje se razvio najprije Arhiv grada Varaždina, a zatim Historijski (danas Povijesni) arhiv Varaždin kao regionalna ustanova, to smo na povijesti razvoja ove pismohrane i arhiva pratili razvoj arhivske djelatnosti na našem području za razdoblje do 1950. godine, kada ovaj Arhiv prerasta u samostalnu ustanovu.

Postojanje Varaždina kao Slobodnog i kraljevskog grada značilo je razmjernu samostalnost u rješavanju njegovih unutrašnjih poslova te njegovu pojavu kao političkog, pravnog i gospodarskog subjekta u odnosu prema okolnom plemstvu, varaždinskom vlastelinstvu te Hrvatskom i Ugarskom saboru. Ovakav bogati pravni i gospodarski život grada rano je počeo stvarati pismohranu i izgrađivati kod građana svijest o njenoj praktičnoj vrijednosti. Tako već za prvu polovicu 15. st. postoje zabilježeni podaci o gradskom bilježniku ili notaru koji sastavlja zapisnike, izrađuje odluke i čuva gradski arhiv. Godine 1435. u jednom od prvih velikih požara koji su harali gradom, izgorjeli su i neki spisi u kući varaždinskog prisežnika i bilježnika Danijela.¹ Očito su, dakle, u tom razdoblju spisi čuvani u kućama gradskih bilježnika. Gradski bilježnik kao svog pomoćnika ima i gradskog pisara.² Početkom 16. st. Varaždin dobiva kamenu kuću za gradsku vijećnicu, a od druge polovice 16. st. gradska uprava stvarno i djeluje u ovoj zgradi. Najvjerojatnije je već od tada u njoj pohranjen i veći dio isprava, spisa i zapisnika gradske uprave te je postojanje kamene vijećnice odigralo značajnu ulogu u zaštiti ovih spisa kroz stoljeća. No, običaj gradskih bilježnika da dio isprava i spisa na kojima su radili čuvaju u škrinjama u svojim kućama, zadržao se vrlo dugo. O tome nam još polovicom 18. stoljeća govori protest gradskog bilježnika Jurja Horvata, protiv zabrane iznošenja spisa iz arhiva u privatne kuće, jer smatra da ona u sebi sadrži uvredu njegova rada.³ Sama ova odredba Gradskog magistrata te činjenica da se istom bilježniku u dva navrata nasilno uzimaju gradski spisi, protokoli i pečati iz škrinje u njegovoj kući, ukazuje kako na loše i nesređene prilike u Gradskoj upravi polovicom 18. st. tako i na težnju Gradske uprave da se u arhivu uspostavi red te da se svi spisi čuvaju u gradskoj vijećnici.⁴ Sukobi i nesređene prilike u gradskoj upravi krajem 17. i u prvoj polovici 18. st., a i kasnije, odražavaju se i na opće stanje gradske pismohrane i arhiva. Komisija Ugarske dvorske komore, koja je 1750. g. došla srediti ove prilike, utvrdila je između ostaloga da postoji vrlo malo spisa i zapisnika, da su oni nesređeni i "konfuzni" te da ne postoji posebno određeno mjesto za njihovo odlaganje i čuvanje. U okviru svoje zadaće da izradi Statut, ova je Komisija izradila i upute za rad pismohrane te sređivanje i smještanje arhiva. Tako je utvrđeno da se Gradsko poglavarstvo mora brinuti za točno vođenje zapisnika svih sjednica, da gradski bilježnik mora vjerno i potpuno bilježiti sve zaključke sjednica, sve spise i isprave registrirati po alfabetskom redu te ih "najdostojanstvenije" odložiti i čuvati u sobi namijenjenoj za arhiv. Zbog sigurnosti arhiva, ključeve ove sobe čuvat će bilježnik i gradski sudac. Da bi se ova obveza potkrijepila i istakla, u

¹ Z. Tanodi, Povijestni spomenici Slobodnog i kraljevskog grada Varaždina, svez. I, isprava br. 114, str. 143.

² Z. Herkov, Organizacija uprave grada Varaždina i njezin djelokrug od 15. do 18. stoljeća, u: Varaždinski zbornik 1181-1981, str. 222.

³ Povijesni arhiv Varaždin (dalje PAV), Poglavarstvo grada Varaždina (dalje PGV), I-1, LXXXIV-42.

⁴ PAV, PGV, I-1, LXXXVI-28.

Statut je uz ostale zakletve upisana i zakletva pisara, kojom on svečano pred Bogom prisije da će se brinuti za arhiv "... kao pisar Slobodnog i kraljevskog grada Varaždina pisarnu u propisano vrijeme marljivo polaziti, da ću spise meni povjerene vazda točno i marljivo prepisivati, da ću sve tajne koje ću iz spisa, zapisnika i predstavke meni za prepisivanje predanih razabrati, savjestno čuvati, takove spise nikome za čitanje predati, oli sadržaj njihov priobćiti neću, te ću sa svom snagom braniti se, da se budi javni budi privatni, mojoj skrbi povjereni spisi, ne izgube..."⁵ Ove statutarne promjene nisu odmah izazvale pozitivne promjene u odnosu prema Arhivu kao niti u djelovanju cijele gradske uprave. Naime, i dalje postojeći nesređeni odnosi te buna u upravi koja je izbila 1768. g., opet dovode u Varaždin Komisiju Ugarske dvorske komore.⁶

Iste godine gradski bilježnik ponovno pred Magistrat iznosi pitanje lošeg stanja u gradskom arhivu. On navodi da postoji veliki broj isprava koje su sakupljane stoljećima, "samo nabacane u hrpe" bez ikakvog reda ili ikakvih oznaka te bez elenha. Jedan dio isprava stavljan je u škrinje, a dio je raštrkan u više prostorija. Prijedlog sređivanja općeg stanja u arhivu izradio je tada Josip Keresztury, zaprisegnuti bilježnik grada Varaždina. Isti je bio poznati pravnik i autor većeg broja objavljenih djela, što i na primjeru Varaždina govori o prvotno važnoj ulozi pravnika u razvoju arhivske djelatnosti.⁷

Na samom početku svoga prijedloga poziva se na odredbe vladara o uređenju i popisivanju arhiva svih "vjerodostojnih mjesta", pa tako i arhiva županija i gradova. Tako je ovaj prijedlog zapravo odgovor na posebne odredbe o uređenju i popisivanju arhiva što ih je godine 1764/1765. donio Ugarsko-hrvatski sabor.⁸

U smislu organizacije rada u gradskom arhivu bilježnik predlaže da se odrede dva člana poglavarstva koji će raditi na sređivanju isprava i spisa, da im se odredi plaća za taj rad te da im se uredi prostorija u kojoj će taj posao obavljati. Napomenuo je da su poslove koje danas radi bilježnik nekada u starim kancelarijama obavljali tajnik (secretarius), zapisničar (prothocollist), registrator, expeditor i akcesist. Stoga predlaže da se pisaru (cancellisti) dodaju poslovi registriranja - označavanja spisa, da mu se doda naslov

⁵ PAV, PGV, Statut grada Varaždina iz 1750. g., str. 27-29 i 204.

⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Hrvatsko kraljevsko vijeće, E-49-1770. g.

⁷ Josip Keresztury, Mađar po narodnosti, poznati je pravnik. Postao je građanin Varaždina 1768. u svojoj 29. godini, kao "fori utriusque iuratus advocatus". U Varaždinu je i umro 1796. godine. (Z. Herkov, Organizacija uprave grada Varaždina i njezin djelokrug od 15. do 18. st., u: Varaždinski zbornik 1181-1981, str. 226-227.) Njegova najpoznatija tiskom izdana djela jesu:

- *Introductio in opus collectionis normalium constitutorum, quae regnante... Josepho II. pro regno Hungariae et ei adnexis provinciis, Magno item principatu Transilvaniae condita sunt, Viennae 1788.*, "Collectio normalium constitutorum..." i "De veteri instituto rei militaris Hungaricae ac speciatim de insurrectione nobilium" (Vindobonae 1790.).

⁸ Arhivi u Socijalističkoj republici Hrvatskoj, u: Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Hrvatska, Beograd 1984., str. 16.

registrator te da mu se poveća plaća s 40 na 70 forinti godišnje. Savjetuje da se uposli još jedan pisar s plaćom od 40 forinti. Bilježnik je predložio i sustav sređivanja isprava i spisa. Isprave treba razvrstati na serije, unutar serija složiti ih kronološki "tako da novije budu uvijek dostupnije pisaru". Kao skupine odnosno serije predlaže: seriju parnica u kojima posebno treba razdvojiti civilne od krivičnih, serije o skrbništvu nad siročadi, o upravljanju gradskim dobrima, o vojnim porezima, o upravljanju svratištima, kraljevske, namjesničke, banske i Kraljevskog vijeća naredbe i odluke, zatim serije oporuka, kupoprodajnih ugovora, ostalih ugovora, izvješća, molbi, sudskih opomena i predstavlki te korespondencije. Na poleđini isprava treba ispisati kratki sadržaj i nadnevak (dan mjesec i godinu) te iznad toga napisati tekući broj prema kronološkom slijedu i, kako bilježnik kaže, "takav da se prema zapisniku lako može pronaći neki dokument". Predlaže se i izrada kazala za pojedine serije, ali i jednog općeg kazala u kojem bi bile obuhvaćene sve serije alfabetskim redom. Za notarske spise, koji svakodnevno stižu sa zasjedanja magistrata predlaže "da se srede na sličan način" tj. razdiobu po grupama, serijama, razredima (classes), uz ispisivanje kratkog sadržaja na poleđini te označavanje brojevima unutar serija. Za zapisnike predlaže izradu kazala. Što se tiče smještaja spisa, predlaže otvorene police, a ne ladice u kojima su spisi bili izloženi "moljcima i gnjiljenju".

Opisuje i zadaće bilježnika ili podbilježnika, tj. pomno sastavljanje spisa sa zasjedanja magistrata, zapisnika, sređivanje samih materijala zapisnika prema uzoru na stare kancelarije (dikasterije), tj. podjelu na pravnu, političku i ekonomsku građu te paralelnu izradu kazala za zapisnike po alfabetskom redu i po broju. Navodi da na kraju godine zapisnik s kazalom mora biti uredno napisan i odložen u arhiv.

Isti je gradski bilježnik predlagao da se u vijećnici uredi i stan za pisara kako ovaj ne bi morao nositi spise kući, što je do tada, očito, bila praksa koja je vjerojatno prouzročila i gubitak niza spisa. No, kako je u vijećnici nedostajalo prostora, predlaže se da za pismohranu bude prilagođen novi prostor. U tom prostoru trebao bi raditi bilježnik s gradskim pisarom i još jednim službenikom.

Ovo mišljenje pretresano je na sjednici Magistrata 17.XI.1768. te je poslano na odobrenje Kraljevskoj ugarskoj komori koja ga je iste godine u potpunosti i prihvatila te pokazala spremnost za financiranje izgradnje novog arhivskog spremišta na predloženom mjestu. Kada 1770. g. Hrvatsko kraljevsko vijeće provodi anketu o stanju u arhivima naših županija i slobodnih kraljevskih gradova, varaždinski Magistrat ponovno izvješćuje o lošem stanju u arhivu, ali navodi da se radi na njegovom sređivanju u skladu s već opisanim prijedlogom. Ovom izvješću priložen je i prijedlog iz 1768. godine.⁹ Tako su opće upravne reforme druge polovice 18. st. bitno utjecale i na sređivanje stanja u varaždinskom gradskom arhivu.

Najstariji dio spisa, tj. onaj od 1700. do 1773. g. dijelom je i danas razdijeljen prema

⁹ HDA, Hrvatsko kraljevsko vijeće, E-49-1770. g.

kombinaciji alfabetskih oznaka i brojeva.¹⁰ Alfabetски су označene serije od A do X, a sadržajno označuju: A - spisi Mandata regia i odgovori, B - spisi Komore (Mandata Cameralia i odgovori), C - spisi Hrvatskog namjesničkog vijeća (Mandata Consilii Locumtenentialis Croatici), D - Acta Banalia, Diaetalia et Comititalia, E - Acta commissionis cameralis, F - Statuta diaetalia, comitalia, G - Dopisi stranih osoba i ureda, Rad gradskih ablegata, H - Gradski izbori, prava, naredbe, papiri, cehovi, obveze, gorno pravo, desetina itd. Iz ove podjele vidljivo je da su serije formirane dijelom s obzirom na ustanovu ili pojedinca iz čijeg su rada proistekle, a dijelom tematski s obzirom na njihov sadržaj.¹¹

Dio spisa iz ovog razdoblja složen je samo prema tekućim brojevima i godinama, iako nosi i alfabetske oznake koje su sadržajno istovjetne onima prije spomenutim. Za ovo najstarije registraturno razdoblje od 1700. do 1776. godine postoje danas u Arhivu vrlo detaljno izrađena regesta i kazala. Nakon 1773. godine spisi su označeni samo tekućim brojem. Od 1770. g. nadalje postoje i kontinuirano sačuvani elenhi. U 18. stoljeću oni nas upućuju na stranicu zapisnika na kojoj je upisan traženi predmet, a tek tekući broj predmeta u zapisniku odgovara broju ispisanom na spisu. Od početka 19. st. identični su brojevi određenog predmeta u elenhu, zapisniku i na samom spisu te ovaj sustav odlaganja spisa prikazuje prijelaz k modernijoj pismohrani vođenoj putem urudžbenog zapisnika.

Kao rezultat ovoga sređivanja gradskog arhiva nastao je i do sada najstariji poznati nam popis isprava i povelja Sl. i kr. grada Varaždina za razdoblje od 1209. do 1750. Ovaj popis ima kratke sadržaje isprava na latinskom jeziku. Zajednički su iskazane one isprave koje su u više navrata izdavane kao prijepisi odnosno potvrde prijašnjih isprava, a odnose se na ista pravna pitanja.¹²

Da li je Gradski magistrat na osnovi odobrenja Ugarske dvorske komore prišao i izgradnji novog spremišta za arhivsku građu, za sada nam nije poznato.

U to vrijeme prihvaćen je i prijedlog o povećanju plaća gradskih bilježnika i pisara te uvođenju novih službenika. Plaće se povećavaju 1750. g. te u još dva navrata u drugoj polovici 18. st., što je vidljivo iz navedene tabele:¹³

	1750.	1770.	1789.
Gradski službenici:	forinti	forinti	forinti
1. Gradski bilježnik	140	115	300
2. Gradski odvjetnik (ujedno zamjenik bilježnika)	70	70	150
3. drugi bilježnik	-	-	200

¹⁰ Postoji i jedan mali dio spisa, svega dvije kutije, koji je po ovom sustavu bio sređivan do 1780. g.

¹¹ M. Androić, Opći inventar arhiva grada Varaždina, u: *Arhivist* br. 1, 1955., str. LIV-LXIII.

¹² PAV, PGV, R.a., LVII-1462. vjerojatno poslije 1768. g.

¹³ Z. Herkov, nav. dj., str. 226.

Godine 1770. navode se gradski službenici koji se bave arhivom: bilježnik, odvjetnik koji je ujedno i podbilježnik, registrator koji je ujedno i kancelist te akcesist, što ukazuje na činjenicu da je proveden i prijedlog o reorganizaciji pismohrane i povećanju broja osoba zaduženih za rad u arhivu. Ove promjene pozitivno su se odrazile na stanje u pismohrani što se može zaključiti iz toga što od 1770. g. nadalje postoje izrađeni elenhi, bolje sačuvani i prepisani zapisnici te gotovo u cijelosti sačuvani notarski spisi.

Devetnaesto stoljeće donosi sa sobom nove probleme u svezi s arhivom i drugačiji odnos prema njemu. Zbog razvoja uprave i povećanja administrativnog poslovanja postaje vrlo izražen problem smještaja arhivske građe. Tako gradski činovnik krajem 19. st. izvješćuje da je arhiv "prenapunjen".¹⁴ Tada dio arhiva seli prvo u zgradu Varaždinske gimnazije,¹⁵ a 1888. g. zajedno s još nekim ustanovama, koje su dotada bile smještene u Gradskoj vijećnici, seli u kuću Zaklade Horvat u Pavlinskoj ulici.¹⁶ Tako krajem 19. stoljeća dolazi i na primjeru pismohrane grada Varaždina do odvajanja dijela starijih spisa od "tekuće" ili kancelarijske građe i njenog smještanja u posebno spremište.¹⁷ U zgradi Vijećnice ostaje tzv. "Radikalni arhiv" ili "Temeljna pismohrana" tj. zbir isprava i povelja, statuta i pojedinačnih spisa od 1209. do 1848. godine te spisi mlađi od 1850. g. "Radikalni arhiv" bio je smješten u drvenom ormaru predsoblja ispred dvorane za vijećanje i načelnikove sobe. Navodno je preseljeni dio arhiva na novoj lokaciji bio zaštićen željeznim zasunima na prozorima i željeznim vratima, a grada smještena na dobre police.¹⁸ Jedan dio starog arhiva (onog starijeg od 1848.g.) ostao je i nadalje na tavanu Gradske vijećnice. Gradski kancelist spominje 1897. g. nekih 9 škrinja natrpanih spisima uglavnom računске prirode.¹⁹ I ovi će spisi 1902. g. biti smješteni u kuću Zaklade Horvat.

Godine 1928. arhiv mora ponovno seliti natrag na tavan Vijećnice gdje se navodno s njime vrlo nedolično postupalo.²⁰

Zatim je 1930. g. odlučeno da se Arhiv smjesti u sjeveroistočnu kulu Staroga grada,²¹ no grada je stvarno smještena u Stari grad tek 1932. godine.²²

¹⁴ PAV, PGV, upis u Uredžbenom zapisniku br. 1834/1884.

¹⁵ J. Janković, Pismohrana slob. i kr. grada Varaždina, Izvješće Kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1887/88., str. 6.

¹⁶ PAV, PGV, br. 4550/1888.

¹⁷ Arhivi u Socijalističkoj republici Hrvatskoj, u: Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Hrvatska, Beograd, 1984., str. 11.

¹⁸ A. Wissert, Arhiv grada Varaždina, u: *Arhivist*, 1-2/1952., str. 52.

¹⁹ PAV, PGV, Zaklada Jakopec, br. 7586/1897.

²⁰ A. Wissert, nav. dj., str. 52.

²¹ Knjiga skupštinskih zapisnika 1930., Sjednica od 14. svibnja, čl. 55, točka 2.

²² Knjiga skupštinskih zapisnika 1932., Sjednica od 7. studenog, čl. 103, točka 6.

Konačno je 1938. ovaj arhiv odgovarajuće smješten u zgradu kraj Staroga grada, zvanog "Žitnica". Ta je zgrada za ono vrijeme bila solidno građena te je u nju bio smješten sav arhiv iz Starog grada.²³

Krajem 1949. i početkom 1950. godine bila je ova zgrada ponovno uređivana za potrebe Arhiva. Izrađen je novi betonski pod, probijeni su neki prozori i učinjeni su još neki radovi potrebni za dobar smještaj arhivske građe.²⁴

Od 1950. godine djeluje u ovoj zgradi Arhiv grada Varaždina kao samostalna ustanova, a zgradu i danas koristi Povijesni arhiv Varaždin. Te je godine u Arhiv grada Varaždina, sada kao samostalnu ustanovu, predan "Radikalni arhiv" te preostali dio arhiva Poglavarstva grada Varaždina. "Radikalni arhiv" predao je Gradski muzej u kojem je do tada bio pohranjen nakon predaje iz Gradske vijećnice 1946.²⁵ Preostali dio Poglavarstva grada Varaždina predao je u Arhiv tadašnji Gradski narodni odbor Varaždin.²⁶

U 19. st. mijenja se i odnos prema samoj građi. Već spomenuti popis gradskih isprava iz druge polovice 18. st. po svojim karakteristikama odnosno po načinu svrstavanja isprava u grupe s obzirom na teme tj. određena pravna pitanja, predstavlja pristup arhivskoj građi prvenstveno s aspekta njene korisnosti za pravni život jedne zajednice.

Prvo poznato sređivanje najstarijih isprava i povelja gradskog arhiva za koje se može reći da je učinjeno s namjerom da se one zaštite te postanu pristupačnije za povijesna istraživanja, obavio je polovicom 19. st. umirovljeni varaždinski gradonačelnik Pavao Kovač. On je u cijelosti prepisao, a u poseban Elenchus kronološki upisao sažetke 905 isprava iz razdoblja od 1209. do 1842. godine. Ove sređene isprave raspoređene su u 53 svežnja, a posebno je bilo odloženo još 477 isprava i spisa koji tada nisu bili obrađeni. Danas u tzv. "Radikalnom arhivu" Gradskog poglavarstva Varaždin, odnosno u seriji "Diplomata et acta" za razdoblje 1209-1848., ima 1659 isprava. Jedno sređivanje Radikalnog arhiva obavljeno je i početkom 20.st., no detaljniji podaci o tome nažalost nisu sačuvani.²⁷

Kao što smo već spomenuli, najstarije poznato nam sređivanje isprava i spisa, odnosno notarskih spisa, kako ih se tada nazivalo, obavljeno je u drugoj polovici 18. st. Stanje u arhivu vjerojatno je u tijeku 19. st. bilo ponovno zanemareno. Tako krajem prošlog stoljeća ponovno najstarije spise Poglavarstva sređuje gradski zastupnik, opat Ivan Čavlićar.

²³ Knjiga skupštinskih zapisnika 1938., Sjednica od 11. srpnja, članak 25, točka 4.

²⁴ Gradski narodni odbor (dalje GNO) Varaždin, br. 1898/1950.

²⁵ GNO Varaždin, br. 7200/1946.

²⁶ Knjiga primljene građe I, 1950-1990., upis broj 1.

²⁷ PAV, PGV, br. 2650/1901. - upis u Urudžbenom zapisniku.

Godine 1888. pregledao je cjelokupni gradski arhiv gimnazijski profesor Julije Janković te je sačinio prvi objavljeni prikaz njegovog, tada poznatog sadržaja.²⁸

Spisi su se ponovno sređivali u godinama 1891-1893. prema naredbi i uputama velikog župana Varaždinske županije i grada Varaždina. U uputama je posebno bilo naglašeno da treba razlikovati pismohranu od arhiva. Pismohranom su tada smatrani spisi mlađi od 15 godina.²⁹ "Radikalni arhiv" i starije redovne spise vođene po sustavu brojeva urudžbenog zapisnika sređivao je tada kandidat profesure, kasnije profesor Varaždinske gimnazije Dragutin Marić, a radove je nadzirao gradski vijećnik Mato Frlan.³⁰ Redovni spisi sređeni su kronološki po brojevima urudžbenog zapisnika i stavljeni u fascikle. Ispisane su i cedulje s popisom spisa koji su nedostajali u pojedinom fasciklu.³¹

Nakon tog sređivanja ostalo je nesređeno na tavanu vijećnice još 9 škrinja natrpanih spisima od 16. do 19. stoljeća.³² Ove spise sredio je te pridružio onima smještenima u kući Zaklade Horvat 1902. g. već spomenuti gimnazijski profesor Julije Janković.³³ On je tada spise razvrstao dijelom kronološki, a dijelom po skupinama i serijama, načinio je njihov popis te izvršio odabiranje i izlučivanje spisa koje je smatrao nevažnima. O učinjenom poslu detaljno je izvijestio Gradsko poglavarstvo.³⁴

Nakon ovog sređivanja sve do 40-tih godina našega stoljeća nema podataka o nekom daljnjem radu na ovom arhivu. Adolf Wissert u svom prikazu gradskog arhiva navodi da je 1930., kada je Arhiv ponovno smješten u Vijećnicu, na "sređivanju" ovih spisa radio jedan gradski ubogar, no to u spisima nije nigdje zabilježeno. Godine 1940. ponovno je regista za 908 isprava i povelja od 1209. do 1842. učinio bivši odvjetnički sollicitator, diplomirani teolog Mirko Petrović. On je sredio i opisao i dio "Radikalnog arhiva" koji je polovicom prošlog stoljeća ostao nesređen. Ovaj drugi dio sadrži niz isprava, spomenica, statuta i drugih važnih spisa koje je Petrović podijelio u 18 uglavnom tematskih skupina. Svaku skupinu označio je određenim slovom te je učinio popis svih isprava i dokumenata po pojedinim skupinama.³⁵ Prema sačuvanim kazalima što su tada izrađena, može se zaključiti da se zapravo radilo o sređivanju pojedinih zbirki koje su

²⁸ J. Janković, nav. dj., str. 3-46.

²⁹ PAV, PGV, br. 1185/1891.

³⁰ PAV, PGV, br. 124/1892.

³¹ PAV, PGV, br. 14093/1892.

³² PAV, PGV, br. 7886/1897.

³³ Prof. Julije Janković radio je osim na sređivanju i opisivanju Varaždinskog gradskog arhiva i na sređivanju arhiva Varaždinske županije. Na osnovi poznavanja građe ovih arhiva napisao je knjigu "Pabirci po povijesti Županije Varaždinske", objavljenu u Varaždinu 1898. godine.

³⁴ PAV, PGV, br. 15537/1902.

³⁵ PAV, PGV, br. 15959/1939. - priloženo Kazalu radikalnog arhiva II.

tematski formirane dijelom i iz redovnih spisa Gradskog poglavarstva. Izvanrednu znanstvenu i arhivističku obradu isprava, povelja i zapisnika od 13. do početka 16. st. obavio je četrdesetih godina prof. Zlatko Tanodi. Tada je obrađena građa objavljena u "Poviestnim spomenicima Slobodnog i kraljevskog grada Varaždina" u dva sveska. Drugi svezak obradio je prof. Zlatko Tanodi zajedno s prof. Adolfom Wissertom.

Kada je 1950. godine u Arhiv predan i noviji dio PGV-a, u Knjizi primljene građe navodi se da je fond velikim dijelom u rasutom stanju, mnoge isprave su oštećene, a knjige rasute u listove.³⁶

Što se tiče arhivske opreme, 19. st. donijelo je upotrebu fascikala i polica za smještaj spisa.³⁷ Krajem 19. st. čuva se "Radikalni arhiv" i dalje u velikom hrastovom ormaru.³⁸ Četrdesetih godina, na poticaj gradonačelnika dr. Vjekoslava Medvedovića izrađena je velika željezna vatrosigurna blagajna u koju je ovaj Arhiv pohranjen.³⁹ Prilikom primopredaje najstarije arhivske građe pri Gradskom narodnom odboru Varaždin, 1946. g. konstatirano je da se u željeznoj blagajni nalaze 53 kutije od kojih je 37 limenih te da su u njima pohranjene isprave od 1209. do 1835. godine.⁴⁰ Nažalost, nije nam poznato kada su ove limene kutije načinjene. Građa je u njima bila pohranjena i prilikom predaje u Gradski arhiv 1950. godine.⁴¹

Vođenje pismohrane i briga o arhivskoj građi uvelike je ovisila o djelatnicima koji su za te poslove bili zaduženi. Od davnina brigu o gradskoj pismohrani i arhivu vodili su gradski bilježnik i njegov pisar. Statut iz 1750. g. u uputama za vođenje pismohrana i arhiva te zakletvi pisara opisuje dužnosti ovog gradskog službenika. Nakon reorganizacije arhiva 1770. g. u njemu rade gradski bilježnik i podbilježnik te registrator kao osoba koja je neposredno zadužena za red među spisima. Statutom iz 1896. godine detaljnije su raščlanjeni poslovi Gradske uprave. Tada poslovi gradskog arhiva i knjižnice spadaju u okvir upravnih poslova pravno-političke referade.⁴² Manipulacijske i pisarske poslove gradske pisarne, registrature i pojedinih odsjeka Gradskog poglavarstva obavlja tzv. pomoćno osoblje.⁴³ Ovo "pomoćno osoblje" činili su tada ravnatelj pisarne, otpravnik i 4 pisara.⁴⁴ Krajem 19. st. postoji i tzv. "nadziratelj" arhiva. Ovu funkciju u pravilu obnaša

³⁶ PAV, Knjiga primljene građe I, upis br. 1.

³⁷ PAV, PGV, br. 14093/1892.

³⁸ J. Janković, nav. dj., str. 4.

³⁹ Z. Tanodi, nav. dj., str. 6.

⁴⁰ GNO Varaždin, br. 7200/1946.

⁴¹ Knjiga primljene građe I, 1950-1990., upis broj 1.

⁴² Statut Slobodnog i kraljevskog grada Varaždina ob unutarnjem uređenju gradske uprave, 1896., str. 45.

⁴³ Isto, str. 29.

⁴⁴ Isto, str. 59.

jedan od gradskih vijećnika.⁴⁵ Ona se vjerojatno odnosila samo na dio arhiva koji nije bio smješten u Gradskoj vijećnici. Do povećanja broja arhivarsko-administrativnih činovnika dolazi 1928. godine, kada su odlukom Gradskog zastupstva otvorena dva nova radna mjesta ove vrste.⁴⁶

Uz ove službenike postojala je mogućnost da se unajme i tzv. "dnevničari" koji će raditi na poslovima koje redovni službenici neće stići obaviti u redovnom radnom vremenu. Tako su se, zapravo, službenici "arhiva" bavili gradskom pismohranom, a samo povremeno su prema potrebi tražili stare spise. Na sređivanju i evidentiranju starijih spisa, koje u današnjem smislu riječi možemo nazvati arhivom, radili su, uglavnom, povremeno unajmljeni "dnevničari". Za tzv. perovodna mjesta službenici su trebali imati naobrazbu propisanu za kraljevske činovnike prema Zakonu iz 1895. godine.⁴⁷ Prema Statutu za gradske namještenike iz 1925. godine bilo je predviđeno 5 perovodnih radnih mjesta, no u 1927. g. bila su popunjena svega dva.⁴⁸ Odlukom gradskog zastupstva 1928. godine povećan je broj arhivsko-administrativnih činovnika s 5 na 7 činovnika.⁴⁹

Tek u 19. st. počinje se ova građa intenzivnije koristiti i za povijesna istraživanja. O tome nam govori i veći broj zamolbi za posudbu građe od strane Zemaljskog arhiva u Zagrebu i pojedinih naših znamenitih povjesničara i historiografa.

Na temelju građe ovoga Arhiva objavio je gradski vijećnik Ladislav Ebner 1827. prvu povijest grada Varaždina pod naslovom "Historisch, statistisch, topographische beschreibung der Koenigl. Freistadt Varasdin". Početkom našeg stoljeća pisao je, velikim dijelom na temelju građe gradskog arhiva, "Povijest grada Varaždina" povjesničar Rudolf Horvat. Dijelom na temelju ove građe pisane su i dvije knjige o Varaždinskoj županiji objavljene krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Kasnije su na osnovi ove građe objavljeni mnogi radovi o povijesti grada i njegove okolice. Rad na objavljivanju Zapisnika Poglavarstva grada Varaždina započet četrdesetih godina našega stoljeća nastavlja se i danas te nam svjedoči da su u ovim knjigama zabilježeni mnogi događaji od važnosti ne samo za grad već i za cijelu tadanju Kraljevinu.

Mnogobrojni ovdje prikazani podaci govore nam o stoljetnom nastojanju na poboljšanju triju osnovnih činitelja razvoja arhivske djelatnosti, naime, izgrađenom i dosljedno poštivanom sustavu sređivanja isprava i spisa, jedinstvenom i uređenom prostoru za rad pismohrane i čuvanje arhivske građe te osiguranju dovoljnog broja djelatnika izobraženih za ove poslove.

Za prijevod spisa na latinskom jeziku te pomoć pri utvrđivanju sustava odlaganja spisa u 18. st. zahvaljujem se prof. Ivi Slišковиću.

⁴⁵ PAV, PGV, br. 124/1832. i 14093/1892.

⁴⁶ PAV, PGV, Knjiga sjedničkih zapisnika 1931., Sjednica od 17. srpnja, članak 88, točka 26.

⁴⁷ Statut Slobodnog i kraljevskog grada Varaždina ob unutarnjem uređenju gradske uprave, 1896., str. 46.

⁴⁸ Knjige sjedničkih zapisnika PGV 1928., Sjednica od 1. rujna, članak 30.

⁴⁹ Knjiga sjedničkih zapisnika PGV 1931., Sjednica od 17. srpnja, članak 88, točka 26.

Zusammenfassung

GESCHICHTE DES ARCHIVES DER FREIEN UND KÖNIGLICHEN STADT VARAŽDIN

Das Archiv der Stadt Varaždin hat seinem Alter und Kontinuität nach grossen Wert für die Erforschung der Aktenverwaltung von ältester Zeit bis zur jüngsten Geschichte.

Hier untersucht man die Arten der Unterbringung und Systematisierung der Städtischen Protokolle, das Registratursystem der ältesten erhaltenen Schriften vom Anfang des 18. Jahrhunderts bis zu den 70-ern Jahren, wie auch die Art und Weise der Archivverwaltung vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts, also in einem Übergangszeitabschnitt in der Entwicklung des modernen Systems des Leitens der Verwaltungsarchiven. Genauso können auf mehreren Beispielen die Arten der Evidenzierung der Akten gezeigt werden.

An verschiedenen Verzeichnissen und Abschriften kann man die Entwicklung in dem Zutritt zu diesem Stoff untersuchen, wobei sich die Entwicklung von der Benutzung der Archivalien ausschliesslich zu amtlichen und rechtlichen Zwecken bis zur gegenwärtigen vorwiegend wissenschaftlichen Benutzung. Alles das ist durch viele Angaben über die Verwaltung und Benutzung der Archivalien dokumentiert.